

תגובה להרצאת פרנק פולק

טליה סוצקובר

החוג למקרא, אוניברסיטת תל אביב

(ערב הקמת ביה"ס למדעי היהדות ולארכאולוגיה ע"ש חיים רוזנברג, 19.1.17)

אכן פרנק, ספרות המקרא היא הגות גדולה שסופרה ונכתבה על-ידי קבוצה אתנית קטנה בממלכה זעירה. ואמנם חובה עלינו להבחין בגדולתם של ישראל ויהודה בעזרת הכלים שחקר המזרח הקדום והארכאולוגיה מעניקים. אבל ארגז הכלים של חוקרי המקרא ומפרשיו הוא עשיר ומגוון, ודומה שלא ניתן עוד להכתיר גישה אחת מסוימת כחשובה יותר או בלעדית לטיפול בטקסט, כפי שנהוג היה לעשות תקופה ארוכה בחקר המקרא למן המאה ה-19 ובמהלך המאה ה-20.

משהמחקר הביקורתי-היסטורי ביסס את השקפתו על אודות חשיבות פעילותו של העורך, משהתבססו הבנותיו של המחקר הספרותי-קוגניטיבי כי הטקסט הוא פרי עבודתם של סופרים-אומנים מוכשרים, ומשתגליות המזרח הקדום והמגילות הגנוזות חלחלו עמוק אל תוך התודעה, דומה שאנו סוף סוף ניצבים בפתחו של עידן פרשני המאפשר חופש גדל והולך בטיפול בטקסט. לא עוד בחירה בגישה אחת, לכאורה בלעדית, אלא שילוב בין כלים וגישות המאפשר התייחסות מאוזנת לספרות המחקרית והסתכלות רעננה על הטקסט. אני שבה אל הטקסט המקראי כדי להדגים את דבריי. ביחידה המקראית הקצרה שבשמ"א כא, העוסקת בהריגת צאצאי שאול, נזכר תפקידה המרכזי של רצפה בת איה, פילגש שאול, בהשתלשלות האירועים. המספר מתעכב על פעולותיה של רצפה, מבלי ששם אפילו מלה אחת בפיה:

וַתִּקַּח רִצְפָּה בַת אֵיָה אֶת הַשֶּׁק וַתִּטְהוּ לָהּ אֶל הַצּוּר, מִתְחַלֵּת קֶצֶיר עַד נִתְּן מַיִם
עֲלֵיהֶם מִן הַשָּׁמַיִם, וְלֹא נִתְּנָה עוֹף הַשָּׁמַיִם לָנוּחַ עֲלֵיהֶם יוֹמָם וְאֶת חַיַּת הַשָּׂדֶה לְלַיְלָה
(שמ"א כא 10).

באמצעות השק מכסה רצפה, האבלה, את גופותיהם של שבעת צאצאי שאול, ושני בניה ביניהם. מן הפתיחה לפרשה ניתן ללמוד על כך שבנקודה מסוימת בהיסטוריה של בית שאול העלה שאול את חמתו של האל מפני שהמית את הגבעונים, וגרר בכך רעב על ישראל למשך

שלוש שנים. דוד פונה אל הגבעונים בשאלה כיצד אפשר לכפר על חטאו ההוא של שאול, והגבעונים – כמה צפוי – מבקשים ממנו להרוג את צאצאי שאול. דוד, למותר לציין, ממלא אחר בקשתם. גופות צאצאי שאול שהמיתו הגבעונים מושארות להירקב ולהתבזות בשדה, ורצפה בת איה קמה להגן עליהן באמצעות שק. המלה "שק" מיודעת, מה שפותח פתח להשערה שהיא משתמשת בשק האבל שהיא עוטה על גופה, כדי להצל על שבע הגויות. מעשה זה של רצפה, שהגיע לאזני דוד, מניע אותו לאסוף את הגופות ולהביאן לקבורה מכובדת. כך הוא מוביל לסיום הרעב בארץ.

עתליה ברנר, מזווית המחקר המגדרי, מציינת שיוספוס פלביוס, בתארו את פרשת רצפה בת איה, מדבר על תקרית הדמים, על שאול, על דוד, על אלוהים, ועל מי לא; אך את בת איה איננו מזכיר, וסיבותיו עמו. ברנר מסכמת את הפרשה כך: "דומה שהסיפור מבקר את התנהגותו של דוד, שזקוק לאשה המזוהה עם בית שאול אשר תזכיר לו את חובותיו – להביא את המתים מבית המלוכה הקודם לקבורה הולמת. במסגרת זו רצפה היא כלי לצורך חינוכו של דוד".

היחידה נידונה רבות לא רק מכיוון המחקר המגדרי, אלא מבחינת מעשה העריכה, היינו: מיקומה במסגרת סיפורי שאול-דוד. סמית, כנציג ביקורת המקרא הקלאסית לספר שמואל, סבור שהיחידה איננה במקומה הנכון, וכי קרוב לוודאי שניצבה במקור מספר פרקים לפני כן, בתוך תיאור ימיה היפים של ממלכת יהודה, ולא בסוף ימי דוד, וכי עורך מאוחר העדיף להוציא את הסיפור משם ולהעבירו לכאן. לפי סמית, סיבה אפשרית לכך היא נסיון העורך לדלל מעט את הרושם השלילי שהותירו סיפורי דוד המוקדמים בנוגע לדמותו של דוד. הראליה של המזרח הקדום מאירה את דוד כמלך אוזורפטור טיפוס, שהורג את מתנגדיו כדי להבטיח את שלטונו. ביקורת נוסח המקרא וההשוואה לתרגום השבעים מלמדות שהאשה השנייה שבניה הומתו היתה ככל הנראה מרב בת שאול, ולא מיכל כפי שמצוין בנוסח המסורה. ביקורת הנוסח וההשוואה לתרגום השבעים מונעים אם כן הסתבכות מיותרת בשאלה כיצד יכולים הגבעונים להמית את חמשת בני מיכל, בשעה ששמ"ב ו 23 מציין שלמיכל לא היה ילד עד יום מותה.

קריאה צמודה ספרותית עשויה להעלות גילויים נוספים. אקריא שוב את מעשיה של רצפה בת איה: "וַתִּקַּח רִצְפָּה בַת אֵיָה אֶת הַשֶּׁק וַתִּטְהוּ לָהּ אֶל הַצּוּר, מִתְחַלֵּת קָצִיר עַד נִתְּן מִיָּם עֲלֵיהֶם מִן הַשָּׁמַיִם, וְלֹא נִתְּנָה עוֹף הַשָּׁמַיִם לָנוּחַ עֲלֵיהֶם יוֹמָם וְאֵת חַיַּת הַשָּׂדֶה לְיֵלֶה".

הלשונות "עוף השמים" ו"חית השדה" בסמיכות זה לזה מופיעים גם בסיפור הבריאה השני, שבו נבראת האשה. הופעת המילים "יומם" ו"לילה" באותו הפסוק מחזקת אף היא קישור לבריאה. מספר פסוקים אחרי כן בסיפורנו, בשמ"ב כא 14, כאילו במנותק וללא צורך, מופיע תיאור המקום "צלע", שרק מחזק את האסוציאציות לסיפור בריאת האשה. והנה מתברר, כי השם "איה" (Aya) מתועד בטקסטים מסופוטמיים בתור שם של אלה, אשתו של האל שמש, והיא אחראית על האור, הזריחה והמיניות.

כל אלה מצביעים על מספר קווי פרשנות אפשריים, חלקם גלויים וחלקם טמונים עמוק בתוך המילים, התחביר והסגנון. קו משמעות אחד עוסק במאבק בין בית שאול ובית דוד, קו אחר נוגע למאבקם של שני אלים, אל הסער, המתיך גשם בחזקה על אשה-אלה אחרת, היא איה. רצפה בת איה מתייצבת לבד ובשם עצמה (כך מרמז השימוש בדאטיבוס אתיקוס שבפסוק) מול האל מוריד הגשם ואשר בכוחו לבטל את היובש הפוקד את האדמה.

אם כן, אפשר לראות כי שילוב הגישות לטקסט ושימוש במגוון כלים מביאים להבנה טובה יותר של משמעות הכתובים. בחינת עבודת העריכה והנוסח, ערנות ללשון ולסגנון, הכרה בכללי הדקדוק הפועלים בסביבתן של לשונות שמיות קרובות כערבית וכאכדית, פתיחות לתפקידי מגדר למרחב ולסביבה, והכרת הספרות המסופוטמית – כל אלה עשויים לתרום לראייה מאוזנת ושלמה של הטקסט המקראי. התפיסה האינטר-דיסציפלינרית הובילה, אם כן, לשחרור הטקסט מידיהם של יודעי ח"ן ולהנגשת הכלים המחקריים לקהל מתרחב של קוראים, חוקרים ותלמידים, שתוצאותיה הפרייה מחודשת בתחום פרשנות המקרא המודרנית.